

WITOLD DYNOWSKI

Z PRZEMÓWIENIA WYGŁOSZONEGO NA OTWARCIU
MIĘDZYNARODOWEGO SYMPOZJUM MONGOLISTYCZNEGO
W WARSZAWIE POD HASŁEM: „TRADYCJA WE WSPÓŁCZESNEJ
KULTURZE MONGOLSKIEJ REPUBLIKI LUDOWEJ”

Otwierając Międzynarodowe Sympozjum Mongolistyczne pragnę serdecznie powitać wszystkich uczestników biorących udział w naszych obradach. Ze szczególną przyjemnością w imieniu organizatorów chcę przywitać i pozdrowić przedstawicieli nauki przybyłych z zagranicy, zarówno z różnych środowisk europejskich, azjatyckich, amerykańskich, jak i z Australii.

Na wstępie winienem Państwu wyjaśnić okoliczności, które zadecydowały o takim, a nie innym zgrupowaniu referatów autorów polskich i wygłaszaniu ich w odpowiedniej kolejności w różnych instytucjach naukowych — w Uniwersytecie Warszawskim i w Instytucie Historii Kultury Materialnej PAN. Uniwersytet Warszawski był bowiem kolebką mongolistyki polskiej. Tu w końcu ubiegłego stulecia pracował J. Kowalewski, tu po II wojnie światowej prof. M. Lewicki podjął dziedzictwo po W. L. Kotwiczu, po zgonie zaś M. Lewickiego Katedrą Mongolistyki (jedyną w Polsce) kieruje prof. S. Kałużyński. Wiele więc przemawia za tym, żeby linią kierunkową połączyć zakresy zainteresowań kilku generacji mongolistów polskich. Co więcej, z płaszczyzn zainteresowań mongolistów polskich nie trudno jest dostrzec punkty odniesienia występujące w kierunkach mongolistyki światowej.

Całkiem inaczej złożyły się studia kulturoznawcze o Mongolii prowadzone od 1966 r. przez sektor etnograficzny IHKM łącznie z Katedrą Etnografii UW. Skryształizowały się one na podstawie obrazu tradycyjnej kultury mongolskiej sprzed rewolucji i osiągniętych tam wyników badawczych oraz na teoretycznych próbach ustalenia prawidłowości adaptacji kultury koczowniczo-pasterskiej do modeli współczesnej cywilizacji. Zawsze jednak ostatecznym celem naszych wysiłków — naszym programem maksimum — było podjęcie konkretnych, zespołowych i systematycznych badań terenowych w tym kraju. Dopiero bowiem bezpośrednio zetknięcie się z żywą społecznością, odbieranie pełnych wrażeń i rejestracja na bieżąco zmian strukturalnych kultury oraz śledzenie powsta-

wania impulsów i ich złożonej transmisji społecznej przy przekształcaniu starego w nowe, może stać się właściwym czynnikiem inspirującym do wysuwania trafnych wniosków naukowych.

Ogólnym i długofalowym przedmiotem badań stały się prawidłowości adaptacji tradycyjnej kultury pasterskiej do wymogów współczesnej cywilizacji i modelu nowoczesnego państwa socjalistycznego. W tym ogólnie sformułowanym spojrzeniu badawczym znalazły się następujące zadania szczegółowe: Chodziło przede wszystkim o odtworzenie na podstawie literatury, źródeł zastanych i tradycji ustnej obrazu kultury pasterskiej sprzed rewolucji. Najistotniejszą rzeczą przy tym stało się poszukiwanie czynników sprawczych, które stabilizowały ten system kulturowy. Pytania badawcze dotyczyły roli środowiska geograficznego, czynnika demograficznego, systemu politycznego i gospodarczego, roli struktury społecznej i jej związków z wątkami wierzeniowymi.

Tematykę badań nad przemianami współczesnymi ujęto w cztery zasadnicze grupy:

1. Studia nad przemianami współczesnymi kultury nomadyczno-pasterskiej w tym wariantcie, który zachowuje koczowniczy tryb życia i gospodarkę pasterską, lecz modernizuje go przez racjonalizację hodowli, uspołecznione formy gospodarowania, kolektywizm organizacji życia zbiorowego i tworzenie w ośrodkach somonowych stałych centrów dyspozycyjnych i usługowych dla pasterzy.

2. Prawidłowość przechodzenia od tradycyjnej gospodarki pastersko-koczowniczej do uśpółdzielczonych form gospodarki pastersko-rolniczej związanej z elementami życia osiadłego. Rola czynnika państwowego w tym procesie, funkcja państwowych gospodarstw rolnych, wpływów wzorów kulturowych krajów rolniczych. Bezpośrednie przyczyny sprawcze tego procesu, jego przebieg i efekty współcześnie obserwowane.

3. Studia nad procesem tworzenia się miast i ośrodków wytwarzania przemysłowego. Powstawanie społeczności miejskich. Drogi rekrutacji klasy robotniczej. Przebieg procesów miastotwórczych; adaptacja ludności stepowej do warunków życia miejskiego i pracy w zakładach przemysłowych.

4. Kształtowanie się w warunkach społeczeństwa socjalistycznego nowej kultury narodowej. Procesy laicyzacji kultury. Kształtowanie się poczucia wspólnoty ogólnonarodowej. Wiedza o innych krajach i narodach. Rola elementów tradycyjnej kultury ludowej w procesie współczesnej integracji narodowo-państwowej. Rola inteligencji mongolskiej, jej rola społeczno-kulturowa.

Studia nad prawidłowościami przemian kultury pastersko-koczowniczej w warunkach kolektywizacji i tworzenia ośrodków lokalnych z natury rzeczy można było przeprowadzić tylko w terenie. Podobnie przedstawia się sprawa studiów nad wprowadzeniem rolnictwa i osiadłego trybu życia. Materiał dokumentacyjny, jakim dysponują w tym zakresie

archiwa i instytucje mongolskie, okazał się niewystarczający dla pogłę-
bionych studiów nad funkcjonalnym sensem tych przemian, nad pra-
widłowościami przemian kulturowych, gdyż zastany zasób źródeł to
przede wszystkim ujęcia ilościowe, dotyczące zagadnień gospodarczych.
Toteż prace nasze w Mongolii musiały objąć wcale pokaźne obszary kra-
ju i, co nie obojętne dla efektów naukowych, zebrane materiały cechuje
duży rozrzut w terenie.

Jest rzeczą zrozumiałą, że w dłuższym procesie gromadzenia mate-
riałów powstały większe zgrupowania tematyczne, które możemy zamk-
nąć w określonej całości. W ten sposób możemy spojrzeć na zbiorowy
trud uczestników ekspedycji etnograficznej w Mongolii w gromadzeniu
materiałów do dziejów somonu Bajan — dzisiaj somon przyjaźni pol-
sko-mongolskiej. Można się spodziewać, że po opracowaniu tych mate-
riałów w studiach mongolskiego procesu historycznego utrwali się szer-
sze spojrzenie na nową rejonizację kraju i mechanizmy wyzwiania no-
wych sił społecznych ze środowiska miejscowych czy nowo osiedlonych
aratów.

Trudno o bardziej właściwe uwypuklenie sytuacji, w której doszło
do nowych ustaleń pojęciowych dla tradycyjnej instytucji o nazwie
churał. W rekonstrukcji bowiem procesu ścierania się starego porządku
z nowym modelem ustrojowym również *churały* jako system wieloszcze-
blowego przedstawicielstwa szerokich mas arackich należy zaliczyć do
tych kategorii, które dopiero musiały torować sobie drogę w nowej rze-
czywistości historycznej. Z takim porządkiem rzeczy mamy do czynie-
nia niemal przy każdym akcie zakładania nowych somonów i zjednoczeń
arackich.

Zgromadzono też zespołowo materiały terenowe do bardzo istotnej
dla mongolskiego życia gospodarczego kwestii kontynuowania zawodu
pasterskiego przez młodą generację. W Mongolii bowiem, podobnie jak
w innych środowiskach o dużych kontrastach bytowania na wsi i w sku-
piskach normujących życie na wzór zwartych osiedli miejskich, daje się
ostatnio odczuć rezygnację z zawodów tradycyjnych. W badaniach te-
renowych nowo zaistniałej sytuacji chodziło przede wszystkim o ujawnie-
nie i rejestrację czynników sprawczych powodujących zachwianie
wiekowego porządku w tradycyjnym systemie wartościowania zajęć
w chudonie. Zdajemy sobie sprawę, że zasoby materiałowe pochodzące
z kilku ajmaków aczkolwiek są niemałe nie mogą być w pełni reprezen-
tatywne dla całej Mongolii. Były to badania jedynie sondażowe, które
traktować należy jako przyczynek do podjęcia akcji szerszej w skali ca-
łego kraju. Zestaw materiałów zebranych przez polską ekspedycję etno-
graficzną został już wstępnie zweryfikowany i opublikowany¹.

¹ Patrz: I. Kabzińska-Stawarz, *Adaptacja młodzieży mongolskiej do
środowiska pasterskiego*, „Etnografia Polska”, t. 23: 1979, z. 2.

archiwa i instytucje mongolskie, okazał się niewystarczający dla pogłę-
bionych studiów nad funkcjonalnym sensem tych przemian, nad pra-
widłowościami przemian kulturowych, gdyż zastany zasób źródeł to
przede wszystkim ujęcia ilościowe, dotyczące zagadnień gospodarczych.
Toteż prace nasze w Mongolii musiały objąć wcale pokaźne obszary kra-
ju i, co nie obojętne dla efektów naukowych, zebrane materiały cechuje
duży rozrzut w terenie.

Jest rzeczą zrozumiałą, że w dłuższym procesie gromadzenia mate-
riałów powstały większe zgrupowania tematyczne, które możemy zamk-
nąć w określonej całości. W ten sposób możemy spojrzeć na zbiorowy
trud uczestników ekspedycji etnograficznej w Mongolii w gromadzeniu
materiałów do dziejów somonu Bajan — dzisiaj somon przyjaźni pol-
sko-mongolskiej. Można się spodziewać, że po opracowaniu tych mate-
riałów w studiach mongolskiego procesu historycznego utrwali się szersze
spojrzenie na nową rejonizację kraju i mechanizmy wyzwiania no-
wych sił społecznych ze środowiska miejscowych czy nowo osiedlonych
aratów.

Trudno o bardziej właściwe uwypuklenie sytuacji, w której doszło
do nowych ustaleń pojęciowych dla tradycyjnej instytucji o nazwie
churał. W rekonstrukcji bowiem procesu ścierania się starego porządku
z nowym modelem ustrojowym również *churały* jako system wieloszcze-
blowego przedstawicielstwa szerokich mas arackich należy zaliczyć do
tych kategorii, które dopiero musiały torować sobie drogę w nowej rze-
czywistości historycznej. Z takim porządkiem rzeczy mamy do czynie-
nia niemal przy każdym akcie zakładania nowych somonów i zjednoczeń
arackich.

Zgromadzono też zespołowo materiały terenowe do bardzo istotnej
dla mongolskiego życia gospodarczego kwestii kontynuowania zawodu
pasterskiego przez młodą generację. W Mongolii bowiem, podobnie jak
w innych środowiskach o dużych kontrastach bytowania na wsi i w sku-
piskach normujących życie na wzór zwartych osiedli miejskich, daje się
ostatnio odczuć rezygnację z zawodów tradycyjnych. W badaniach te-
renowych nowo zaistniałej sytuacji chodziło przede wszystkim o ujawnie-
nie i rejestrację czynników sprawczych powodujących zachwianie
wiekowego porządku w tradycyjnym systemie wartościowania zajęć
w chudonie. Zdajemy sobie sprawę, że zasoby materiałowe pochodzące
z kilku ajmaków aczkolwiek są niemałe nie mogą być w pełni reprezen-
tatywne dla całej Mongolii. Były to badania jedynie sondażowe, które
traktować należy jako przyczynek do podjęcia akcji szerszej w skali ca-
łego kraju. Zestaw materiałów zebranych przez polską ekspedycję etno-
graficzną został już wstępnie zweryfikowany i opublikowany¹.

¹ Patrz: I. Kabzińska-Stawarz, *Adaptacja młodzieży mongolskiej do
środowiska pasterskiego*, „Etnografia Polska”, t. 23: 1979, z. 2.

Równoległe do prac prowadzonych zespołowo każdy z uczestników ekspedycji związał swe zainteresowania dodatkowo z określonym, konkretnym tematem bądź z zespołem tematów potraktowanych monograficznie. Dla przykładu wymienimy zespół tematów scalonych pod hasłem „urbanizacja stepu”. Pod ogólnym tytułem *Torguci* przygotowuje się do druku monografię jednej szczególnie interesującej grupy mniejszościowej w Mongolii. Ze studiów kultury tradycyjnej (obrzędy, światopogląd) w zainteresowaniach indywidualnych zrodziły się wysoce pasjonujące refleksje na temat ujawnionych kategorii w języku symbolicznym. Interesująco zapowiadają się także wyniki studiów nad elementami ludycznymi w kulturze mongolskiej. Do tematów przygotowanych do druku i częściowo już opublikowanych trzeba zaliczyć rozważania o mongolskim systemie pokrewieństwa. Z szerokiego tła studiów zagadnień społecznych wyłonił się wreszcie zakres zainteresowań indywidualnych pod hasłem „rodzina mongolska”.

Pozostaje pytanie, jak ocenić i jak się ustosunkować do prac prowadzonych w Mongolii przez polską ekspedycję etnograficzną i do ich wyników. Nie ulega wątpliwości, że około 50 pozycji publikowanych (w tym dwie książkowe) stanowi wymierny wynik działalności polskich etnografów w Mongolii. Wydaje się jednak, że nie tymi kategoriami trzeba mierzyć udział w badaniach naukowych i obecność polskiej ekspedycji w tym kraju.

W kręgu nauki mongolskiej, zwłaszcza w jej ogniwach stykających się z nauką światową (kongresy i sympozja międzynarodowe), chętnie hołduje się refleksjom na tematy bardziej odległej i bliższej historii rodzimej. Przewodnią myślą II Międzynarodowego Kongresu Mongolistów w Ulan Bator była głęboka refleksja na temat wkładu kultury mongolskiej w rozwój cywilizacji światowej. W tym samym środowisku naukowym, na bazie przemian od okresu mandżurskiego, podjęto także próby szerszych uogólnień, zmierzające w kierunku stworzenia systemu ocen i wartościowania oznak postępu. Błyskotliwie to zauważył prof. Walther Heissig w książce *Die Mongolen*, pisząc w podtytule: „Ein Volk sucht seine Geschichte” (co należałoby tłumaczyć jako „naród odszukujący swą historię”).

Rozbudzona refleksja historyczna, przepełniona akcentami oceniającymi, charakteryzuje bodaj każde społeczeństwo znajdujące się w procesie gwałtownych przemian, społeczeństwo odzyskujące lub zyskujące samodzielność państwowo-narodową, zmierzające ku modernizacji gospodarki i form życia zbiorowego. Zazwyczaj pierwszym zadaniem podejmowanym przez nowo kształtujące się środowisko intelektualne — humanistyczne — jest próba rozrachunku z procesem historycznym. Nic więc dziwnego, że mongolska myśl historyczna koncentruje się na analizie i ocenie ostatnich 60 lat. Jest także rzeczą zrozumiałą, że mongolska myśl historyczna tak wiele uwagi poświęca początkom ruchów rewolu-

cyjnych i działaniu nowego aparatu władzy. Z drugiej strony dziś, z perspektywy 60 lat dzielących Mongolię od rewolucji, coraz częściej stawiane jest pytanie, w jaki sposób i co należałoby zachować z modelu tradycyjnego.

Jest to najbardziej właściwa płaszczyzna, na której można rozpatrywać efekty współpracy etnografii polskiej z mongolskimi przedstawicielami myśli historyczno-społecznej. Tu nie tylko zaznacza się pionierska rola etnografii polskiej w kontaktach nauki dwóch socjalistycznych państw, lecz także i pomoc w pozyskiwaniu nowych partnerów do współpracy — partnerów z innych dyscyplin naukowych, przede wszystkim archeologów i socjologów. Co więcej, na tej płaszczyźnie jako na bardziej trwałym gruncie można z większym powodzeniem stawiać nowe, szersze pytania badawcze, łączące w odpowiedzi przeszłość z przyszłością. Można się więc pytać czy Mongolia, podobnie jak inne wielkie narody Azji, niezależnie od ustroju i stopnia zaawansowania w technicznej modernizacji bytowania (np. Japonia, Chiny, Korea) pozostaje nadal na osi azjatyckiej, czy też przestawia się na oś inną i w czym się to szczególnie jaskrawo wyraża.